

IZLOŽBA »BORBENI PUT KPJ U ZAGREBU 1919.-1959.«

Gradski komitet Saveza komunista u Zagrebu povodom 40-godišnjice KPJ organizirao je u suradnji s Muzejom grada Zagreba i uz pomoć historičara iz srodnih ustanova izložbu »Borbene put KPJ u Zagrebu«.

Sadržajni postav izložbe podijeljen je na tri grupe, i to na period od 1919. do 1929., koji su obradili prof. Josip Vidmar i Matija Uradin; drugi dio od 1929. do 1941. god. obradila je grupa prof. Tomo Čubelić, prof. Marijan Rastić i Srećko Ljubljanić, a treći dio su pripremili muzealci kustos Vanda Brezinščak, dr. Lelja Dobronić i prof. Dušan Korać.

Historijska komisija i odbor za izložbu s predsjednikom Stipom Ugarkovićem povjerali su dr. Franji Buntaku, direktoru Muzeja grada Zagreba, da rukovodi postavom i opremom izložbe.

Likovni postav izložbe izveo je slikar Mijo Bišćan u prostorijama Muzeja grada Zagreba. Izložba je pobudila interes kod stručnjaka i posjetilaca po sadržaju i načinu izlaganja. Na njoj je prikazan borbeni put KPJ kroz staru Jugoslaviju, okupatorski režim u Zagrebu i nova socijalistička izgradnja.

Ulaz u izložbu je ispunjen slikama palih Narodnih heroja, ispred kojih stoji poprsje sekretara CK SKJ druga Josipa Broza Tita. Ovdje se redaju svima poznata lica: Dr. Božidara Adžije, Marijana Badela, Rajke Baković, Ilije Engla, Rade i Dragice Končar, Josipa Kraša, Brace Nemeta, Slavka Stančira-Jureka, Brace Špalja i mnogih drugih, koji su sve svoje psihičke i fizičke sposobnosti dali za svoj narod i novu Jugoslaviju. Na ulazu u period stvaranja KPJ i njenog teškog razvitka stoji legenda:

»Prije 90 godina, septembra 1889. godine, zagrebački radnici-socijalisti na općem zboru, postavili su vladi zahtjev za dozvolu osnivanja »Radničkog prosvjetnog društva«. Osnivanje društva vlada nije dozvolila. U danima Pariške komune — aprila 1871. godine — stolarski radnici provode prvi štrajk u Zagrebu. U 1870. godini osnovano je tipografsko društvo, a 1872. godine opće »Zagrebačko radničko društvo«. U 1874.—1875. izlazi »Radnički prijatelj«, kao organ Zagrebačkog radničkog društva, koji širi socijalističke ideje. Poslije zabrane »Radničkog Prijatelja« u 1887. pokrenut je »Radnički glasnik«, a 1892. »Sloboda«. Zagrebačko radničko društvo odigralo je veliku ulogu i u drugim mjestima u osnivanju radničkih društava i u razvitku radničkog pokreta u

Hrvatskoj uopće. Ono je imalo brojne veze sa socijalističkim pokretom ekonomski razvijenih zemalja zapada.

Glavna baza socijalističkih grupa 1885.—1890. nalazila se u tvornici kože na Novoj Vesi. Socijalisti Zagreba vode brojne tarifne i štrajkaške borbe za poboljšanje ekonomskog stanja radnika i političke borbe za pravo organiziranja i sastajanja. Godine 1889. socijalisti organiziraju i prvi štrajk u tvornici kože, u kojem učestvuje 300 radnika — za skraćivanje radnog dana od 12 na 10 sati, veće plaće i bolje uvjete rada. Oni su uspješno organizirali i prvu proslavu 1. maja 1890., kao međunarodni radnički praznik — uporedo s proleterijatom ekonomski razvijenih zemalja.

U 1889.—1895. osnivaju se u Zagrebu ilegalne mjesne strukovne organizacije, koje vode brojne tarifne i štrajkaške borbe. Zagrebački socijalisti odigrali su vidnu ulogu u pripremi I. socijalističke konferencije, na kojoj je od 8.—9. septembra 1894. u Zagrebu osnovana Socijal-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije.

Na teror i masovno hapšenje socijalista od strane režima bana Khuena radnička klasa Zagreba odgovorila je 1897. prvim radničkim demonstracijama i uličnim borbama s policijom. Radnička klasa Zagreba 1903. odigrala je glavnu ulogu u obaranju omrznutog Khuenovog režima.

Masovni štrajkovi od 1904.—1906. u Zagrebu odigrali su veliku ulogu u širenju i jačanju sindikalnih i političkih organizacija i njihove štampe. U tvornici kože i vojne konfekcije 1906. učestvuje u štrajku 800 radnika. Zagrebački proleterijat vodi veliku ekonomsku i političku borbu; od 1906.—1911. radnička klasa Zagreba vodi na političkom planu i 4 generalna štrajka za opće pravo glasa i demokratske slobode s učešćem od 10—20.000 radnika u svakom. U Zagrebu je u ovom periodu izlazila brojna socijalistička štampa: »Radnički prijatelj«, »Sloboda«, »Slobodna riječ«, »Razredna borba«, »Naprijed«, »Radnička borba« i t. d., koja je odigrala veliku ulogu organizatora radničkog pokreta, agitatora i propagandiste socijalističkih ideja u Hrvatskoj, a isto tako i izvan nje-ih granica.

U zagrebačkoj organizaciji odgajali su se brojni radnički borci, koji su poslije I. svjetskog rata postali nosioci dosljedne klasne borbe u obnovljenom radničkom pokretu. U početku rata radnički pokret u Hrvatskoj bio je zabranjen.

Drugovi dr. V. Bakarić, Jakov Blažević i Marijan Cvetković razgledavaju izložbu
»Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919.-1959.« u Muzeju grada Zagreba

Zagrebački socijalisti (Cimermančić, Kaurić i Turković) poduzeli su 9. maja 1917. akciju za obnovu radničkog pokreta i protivno volji oportunističkog službenog vodstva stranke (Koraća). 1. juna 1917. privremeni akcioni odbor izdao je letak za obnovu radničkog pokreta u Hrvatskoj i pokretanje socijalističkog lista »Slobode«, koja počinje izlaziti 13. jula 1917. u Zagrebu. 9. decembra 1917. osnovana je Zagrebačka podružnica općeg radničkog saveza. U junu 1918. ORS u Zagrebu broji 2.000 članova. Na proslavi 1. maja 1918.

učestvuje 5.000 radnika, 1917.—1918. u brojnim štrajkovima i tarifnim pokretima učestvuje više stotina radnika.

U septembru 1918. obnovljen je rad Socijal-demokratske stranke u Zagrebu. Za sekretara bio je izabran Đuro Cvijić. U danima otcjepljenja od Austro-Ugarske 10.000 radnika obustavilo je rad i po 6 crvenih zastava pošlo je na Markov trg 29. oktobra 1918. da postave Saboru radničke zahtjeve. Radnici su tražili proglašenje republike i klicali su Oktobarskoj revoluciji u Rusiji.

Na konferencijama sindikata i Socijal-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije u januaru 1919. izvršen je rascjep na lijevicu i desnicu zbog ideološko-političkih i taktičkih razilaženja (zbog pitanja: učešća u vladi, odnosa prema Oktobarskoj revoluciji i osnivanju strukovnih sindikata).

Zagrebačka mjesna Socijal-demokratska organizacija prešla je 19. marta 1919. potpuno u ruke socijalističke ljevice, koja je odlučila da učestvuje na Kongresu Ujedinjenja i za isti je izabrala 30 delegata. Zagrebački ljevičari odigrali su glavnu ulogu u borbi protiv izdajnika radničke klase, desničara Koraća i kompanije, kao i kasnije protiv centrumaša.«

Kongres Ujedinjenja održan je u Beogradu od 20.—22. IV. 1919. g. na kome je osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista). U isto vrijeme održan je i kongres sindikata 23. IV. 1919. g. i osnovano je Centralno radničko sindikalno vijeće. Na ovim kongresima učestvuju i radnici Zagreba, koji se solidarišu sa socijalističkim pokretima i bore se protiv međunarodne kontrarevolucije. Za zagrebački radnički pokret toga vremena su značajni tarifni pokreti i štrajkovi.

Pobjeda komunista na općinskim izborima 1920. u Zagrebu pokazala je buržoaskom režimu snagu radničkog pokreta. Da bi režim to spriječio, upotrebljava policijsku silu i izbacuje komuniste iz Gradske vijećnice i zastupstva, smjenjuje Svezozara Delića, a vlast preuzima vladin komesar.

Na II. kongresu KPJ u Vukovaru, koji je održan od 20.—25. VI. 1920. učestvuje 91 delegat iz Hrvatske, a iz Zagreba 9 delegata, od kojih su tri izabrana u CV KPJ-e.

Zagrebačka partijska organizacija je odigrala važnu ulogu u raskrinkavanju centrumaša. Uz rad KPJ u Zagrebu je značajan i SKOJ, koji izdaje svoj list »Crvena Zastava«.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu 28. XI. 1920. održani su pod pojačanim terom buržoazije, ali su komunisti pored toga dobili 200.000 glasova i 58 mandata. Uspjeh KPJ na izborima i njen pojačan politički rad ugrožava buržoaziju, koja donosi »Obznanu«, kojom zabranjuje rad Partije, SKOJ-a i revolucionarnih sindikata.

Nakon »Obznane« KPJ poziva komuniste na ilegalan rad, dok vlast dopušta skupštine Centrumaša, a komunisti ih pretvaraju u svoje.

Poslije učestalih atentata 28. VII. 1921. g. zabranjeni su sindikati i donijet Zakon o zaštiti države, a komunističkim posla-

nicima oduzet mandat, dok ih je veći broj osuđen na robiju. Partija nije odustala od borbe, već iako ilegalna koristi legalne forme rada, a naročito putem sindikata.

Zagrebačka mjesna partijska organizacija aktivno je radila putem sindikata i kulturnih društava. KPJ organizira niz štrajkova i pokreta u Zagrebu. Štrajkovi i pokreti u Zagrebu od 1921. god. do 1941. godine:

Godina	Štrajkovi	Pokreti
1921.	16	29
1922.	21	60
1923.	13	49
1924.	9	15
1925.	16	17
1926.	12	15
1927.	9	6
1928.	8	10
1929.	2	2
1930.	5	9
1931.	7	14
1932.	4	8
1933.	4	1
1934.	3	2
1935.	23	11
1936.	60	34
1937.	16	34
1938.	25	25
1939.	25	64
1940.	29	132
1941.	1	16

Zagrebačka organizacija KPJ vodi masovne akcije za pomilovanje komunista osuđenih na smrt i robiju. Iz dobrovoljnih priloga podignut je spomenik 1924. godine Aliji Alijagiću na Mirogoju, gdje dolazi do sukoba s policijom. Prikuplja se pomoć za gladne u Rusiji. Taj rad odražuje internacionalnu solidarnost radničke klase.

Proslave 1. maja i međunarodnog omladinskog dana uprkos zabrane policije manifestovale su jedinstvo i snagu KPJ među radničkom klasom. Uz 1. maj i međunarodni omladinski dan od 1928. slavi se i 8. mart — Dan žena.

Bijeli teror i progoni komunista ne prestaju od Obznane do šestojanuarske diktature, a nastavljaju se i dalje. Zagrebačka glavnjača prednjači brojem komunista, koji su kroz nju prošli, ali hapšenja, strijeljanja i progoni nisu mogli slomiti revolucionarni duh Partije.

U periodu od 1919. g. do 1929. god. značajna je VIII. partijska konferencija zagrebačke partijske organizacije. Njen zadatak je bio likvidirati frakcijsku borbu, a protiv frakcionaštva se borio drug Tito uz podršku drugova, koji su imali pravilan stav i provodili pravilnu liniju Partije.

Detalj izložbe »Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919.-1959.« u Muzeju grada Zagreba
(Foto V. Guteša)

Tada je osnovan novi MK KPJ za Zagreb od radnika na čelu s Josipom Brozom. Zagrebačka organizacija 1928. godine ima 134 člana KPJ i 89 simpatizera, koji su razvrstani u pet rajona.

Snaga Partije u rukovođenju s radnicima očituje se i u demonstracijama, koje su organizirane povodom ubistva Stjepana Radića, a u istima učestvovalo je 60.000 radnika.

Učvršćenje i polet u radu Mjesnog komiteta KPJ osjetila je zagrebačka policija, nakon proslave 1. maja i junskih demonstracija, pa priprema »bombaški« proces protiv sekretara MK KPJ Josipa Broza i osuđuje ga na 5 godina robije.

U Zagrebu se izdaje brojna partijska štampa, koja je svaki čas plijenjena, tako da od 86 izdanih brojeva »Borbe« do 1928. g. zaplijenjeno je 52 broja. Nastaju sve veći progoni komunista, kralj postaje nosilac sve vlasti u zemlji, a 6. januara

1929. g. ukida ustav i proglašuje diktaturu.

Vojna diktatura kralja Aleksandra okomila se svom snagom na radničku klasu i komuniste. Hapšenja, suđenja, ubistva i progoni nemaju kraja. Pod diktaturom padaju sekretar CK KPJ Đuro Đaković, sekretari CK SKOJ-a i mnogi drugi istaknuti rukovodioci. Pod ovim teškim uvjetima Partija djeluje preko legalnih reformističkih sindikalnih organizacija (URSSJ i SBOTIC-a), povezuje se s radnim masama i vodi ih u političke akcije i masovne štrajkove. Tako u sindikatima raste značaj Partije, a sindikat je pretvoren u klasni sindikat.

Na IV. zemaljskoj konferenciji KPJ 1934. god. odlučeno je, da se pod vodstvom KPJ stvori borbeni jedinstveni antifašistički front, koji će okupiti široke napredne mase za borbu protiv diktatorskog režima.

Narodni front se okuplja na programu borbe protiv režima, borbe za demokratizaciju zemlje, za federativno preuređenje države, za ravnopravnost naroda Jugoslavije, za nezavisnost i odbranu zemlje, za savez sa Sovjetskim Savezom . . .

U okviru antifašističke fronte formira se i Inicijativni odbor Stranke radnog naroda 1936. u cilju povezivanja Partije s masama. Kako su oportunisti pokušali ovu stranku iskoristiti za razbijanje radničkog pokreta, CK KPJ raspustio je forum stranke.

Od 1929. god. do 1941. godine djelovala su u Zagrebu mnoga radnička i sportska društva, u kojima je radio velik broj partijskih radnika. Naročito radničko esperantističko društvo bilo je značajno u održavanju veza s radnicima cijelog svijeta.

Uz rad KPJ važan je i rad SKOJ-a u Zagrebu, koji je bio avangarda mlade generacije, a naročito je obuhvatio velik broj studentske i srednjoškolske omladine.

Dolaskom Josipa Broza 1937. za sekretara CK KPJ Partija se idejno i organizaciono učvršćuje, što omogućava da spremna dočeka okupaciju i povede narodne mase u revoluciju.

U Zagrebu je organiziran i razgranat politički rad, a naročito mjesto zauzimaju ilegalne tehnike. Glavni organizator partijskog rada u Zagrebu je drug Rade Končar, sekretar CK KPH, a u zajednici s Pavlom Papom i Ankom Buturac organizira rad tehnika. Tehnike su štampale razni partijski materijal, a naročito je djelovao »Proleter«, »Srp i čekić«, »Vjesnik radnog naroda« i mnogi drugi listovi i letci, koji su se štampali u tim tehnikama.

Tehnike su u gradu bile smještene na više mjesta, za kojima je neprestano tragala policija. Unatoč terora policije radnička klasa se sve više uzdiže i stupa u političke manifestacije, što se najjače odražava na prvomajskim proslavama.

Razgranat partijski rad doveo je i do niza značajnih konferencija u Zagrebu. U zagrebačkoj Dubravi održana je I. konferencija KPH 1940., gdje je bilo prisutno 64 delegata.

V. zemaljska konferencija KPJ održala se 1940. u Zagrebu. Ona ima historijski značaj za Narodnu revoluciju.

8. IX. 1940. održana je u Gajevoj ulici 28 u Zagrebu VI. zemaljska konferencija SKOJ-a. Sve ove konferencije su donijele nove zadatke, a Partija pod vodstvom

druga Tita čistila je svoje redove od oportunističkih i kolebljivaca, koji su se zadržali u Partiji. Tako KPH u okviru KPJ stupa u revoluciju s osnaženim i provjerenim kadrovima.

Slom stare Jugoslavije i dolazak okupatora i domaćih izdajica u zemlju stavili su stanovništvo Jugoslavije pod nova teška iskušenja.

Komunisti jedini ostaju vjerni svom programu i idejama, te se stavljaju na čelo porobljenog naroda i vode široke radne mase u revoluciju.

CK KPJ održava 1941. niz sastanaka u Zagrebu, na kojima se donose zaključci o pripremi za ustanak, a 22. VI. 1941. god. izdaje proglas narodima Jugoslavije. Iz proglasa se vide sve teškoće, koje su zahvatile radne ljude u zemlji i pozivaju se da svi zajedno stupe u borbu protiv zajedničkog neprijatelja.

»Komunisti Jugoslavije! ne oklevajte ni trenutka već se hitno spremajte za tu tešku borbu. Smjesta prilagodite svoje organizacije i njihov rad za taj posljednji boj. Preduzmite sve da čim bolje osigurajte naše dragocene kadrove koji su nam danas više nego ikad potrebni u toj borbi. Organizujte radne mase i predajte im vaše teško stečeno iskustvo. Stanite na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i vodite ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja naših naroda. Odvažnost, disciplina i hladnokrvnost neka vlada među vama, jer vi morate time dati primer drugima. Izvršite svoju dužnost avangarde radničke klase Jugoslavije. Napred u posljednji i odlučni boj za slobodu i sreću čovečanstva.« Ovim riječima se CK KPJ u proglasu obratio partijskom članstvu, koje je uzelo vodstvo u revoluciju u svoje ruke.

Komunisti Zagreba stupaju u borbu protiv okupatora i ustaša. Velik broj Zagrepčana je okupljen u antifašističkim organizacijama i aktivno prihvaća borbu za prava radnog čovjeka.

Mjesni komitet KPH Zagreba razgranao je svoj rad preko šest rajonskih komiteta, a oni preko osnovnih organizacija. Rad zagrebačke partijske organizacije u vrijeme okupacije veoma je značajan za razvitak ustanka u sjevernoj Hrvatskoj. U Zagrebu je organiziran čitav niz punktova za smještaj materijala i ljudi, koji su kanalima prebacivani na oslobođeni teritorij, a onda upućivani u partizanske jedinice.

U gradu su organizovane udarne »trojke« i »četvorke« za izvršavanje udarnih akcija na neprijatelja i njegova postroje-

Detalj izložbe »Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919.-1959.« u Muzeju grada Zagreba

(Foto V. Guteša)

nja. Tako su diverzije rušile temelje t. zv. NDH u samom glavnom gradu Zagrebu.

Diverzija na glavnoj poštanskoj centrali, napadaj na ustašku vojnicu kod Botaničkog vrta, paljenje stadiona, benzina u njemačkoj komandi i niz drugih akcija na ulicama grada unosile su strah i trepet neprijatelju.

Zagrebačke tehnike su pojačale svoj rad i opskrbljivale sve organizacije s propagandnim materijalom, a ilegalce s potrebnim dokumentima.

Na ulicama grada Zagreba vodi se neprekidno borba kroz četiri godine revo-

lucije i u toj borbi padaju mnogi antifašisti članovi zagrebačke partijske organizacije.

8. maja 1945. Zagreb je dočekaio svoje oslobodioce Jugoslavensku Narodnu Armiju, a poslije toga pristupio brzom socijalističkoj izgradnji.

Sav izloženi materijal na izložbi »Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919.—1959.« govori nam o četrdesetgodišnjem radu partijske organizacije u Zagrebu, o njenim teškoćama i uspjesima u socijalističkoj izgradnji u novoj Jugoslaviji.

Prof. Dušan Korać